

Geç Kalan Buluşmalardan:
“TAŞ ATAN ÇOCUKLAR”

Zilan Turgut

Bedel ödemek
İskalanın çocukluk
Özel yetkili mahkemeler
Tamamlanmayan eğitim
Üstüne düşeni yapmak
Cezaevi
Yoksulluk
Bir "taştan" daha fazlası
Anadolu
Çocuk da olsa gerekeni yapılanlar
Pozantı
2006 ve 2010 TMK değişiklikleri
Metropollere göç
Dünü bugünde yaşamak
"Rehabilitate" edilen
"Taş atan çocuk ailesinden alınacağı"
"Bölücü" çocuklar
Dangalınma
Köy boşaltılmaları

4

10

11

13

16

19

21

23

24

29

30

32

34

37

39

ÖNSÖZ

Bir tanımlama biçimi düşünün ki tırnak işaretini kullandığımız yere göre bu sözcük grubu okuyucunun aklında bambaşka anlamlar çağrıştırsın. Bahsini ettiğim şey “taş atan çocuklar” ibaresi. Ben tırnak işaretini sözcük grubunun tamamını içine alarak kullanmayı tercih edeceğim, ama tırnak işaretini çocuk ya da taş için kullanırsanız da bambaşka bir anlam çıkacaktır. Bir hikâyenin öznelerinin tanımlanma biçiminin bile bu denli tartışmalı olduğu bu durumda öncelikli olarak özneleri her yönüyle tanımak en doğru adım olacaktır. Bundan sonra ise tırnak işaretini nereye koyacağınız ya da bambaşka bir tanımlama kullanıyor olmanız okuyucu olarak sizin tercihiniz olsun.

Proje çerçevesinde yedi kişiyle sözlü mülakat yaptım. Kişilerin ifade ettiği güvenlik kaygısından ötürü isimler anonim olarak kullanılmış ve herhangi bir ses ve görüntü kaydı alınmamıştır. Mülakat öncesi hazırlanan sorular, katılımcılarla paylaşılmış ve projeye katılma konusunda rızaları alındıktan sonra da mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar sırasında yazılı biçimde aldığım notlar ve alıntılar yazım sürecinde kullandım. Yedi görüşmeden beşi Van’da yüz yüze yapılırken, diğer iki görüşme kişilerin güvenlik kaygısından ötürü çevrimiçi platform üzerinden yapılmıştır.

“Taş atan çocuklar” ve tutuklu çocuk ifadelerinin Türk medyasında ve kamuoyunda hızla sirkülasyona girmesi 28-31 Mart 2006 Diyarbakır olaylarına dayanır. Muş şehrinin kırsalında Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile PKK arasında gerçekleşen çatışmalarda kimyasal silahla 14 PKK üyesinin öldürüldüğü iddiası olayları başlatan dinamik olmuştur. Öldürülenlerden dördünün cenazesi Diyarbakır’a getirildikten sonra 28 Mart 2006’da cenaze töreni sonrası başlayan ve 31 Mart 2006’ya kadar çevre illere de yayılarak devam eden olaylar gerçekleşmiştir. Bu zaman aralığında, Diyarbakır Barosu Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) uygulama merkezi ile İnsan Hakları Derneği (İHD) Diyarbakır şubesine yapılan gözaltı ve tutuklama başvurularına göre şu bu sürece dahil olan çocuk sayısı şu şekildedir:¹

1) Gözaltı Sayısı:

12-18 yaş grubu: 200

Yetişkin yaş grubu: 363

2) Tutuklu Sayısı:

12-18 yaş grubu tutuklu sayısı: 91

Yetişkin yaş grubu: 291

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, “Güvenlik güçlerimiz çocuk da olsa, kadın da olsa kim olursa olsun terörün maşası haline gelmişse gerekli müdahale neyse bunu yapacaktır.” açıklaması da bu döneme aittir.² Bu açıklama çocukların çocuk olarak görülmeyeceği fikrine meşru bir zemin kazandırmıştır. Çok geçmeden Terörle Mücadele Kanunu’nda (TMK) çocuklar aleyhine yapılan değişikliklerle birlikte “terör suçunun” kapsamı genişletilmiş ve tutuklu çocuk kavramı kaygan bir zemin kazanmıştır.³ Bu değişikliklerle çocuklar yargı önünde yetişkin gibi kabul edilerek özel yetkili mahkemelerde yargılanmış ve yaşitlerinin alabileceğinden çok daha yüksek cezalara mahkûm edilmişlerdir. “Taş atan çocuklar” Türk basınında, bölücülükle yaftalana-bilen yeni bir politik aktör olarak bu şekilde yer bulmuştur.

¹<https://www.ihd.org.tr/28-mart-2006-darbakir-olaylarina-k-celeme-raporu/>

²<https://www.evrensel.net/haber/169942/cocuk-da-olsa-geregi-yapilacak>

³Daha fazla ayrıntı için: <https://www.hrw.org/tr/report/2010/11/01/256143>

Nitekim, medyada da çocuklar kriminalize edilmiştir ve çocuk odaklı bir habercilik anlayışından öte haberler yapılmıştır.⁴

Diğer bir taraftan, çocukların yargılama süreçlerinde yaşadıkları hak ihlallerinin yanında, tutukluluk sürecinde cezaevinde yaşadıkları ise Pozantı örneğinde görebileceğimiz gibi medyaya yansımıştır. Çocuğu yasal açıdan çocuk tanımından çıkararak 2006 tarihli yasa değişikliğine ise 2010 yılında yapılan düzenlemeyle bir ek getirilmiştir.⁵ Fakat bu düzenlemenin amacı çocukların tutuklanmasına sebep olan gerekçelerin değiştirilmesi değildir. Onun yerine yargılama yetkisi özel mahkemeden alınmış ve çocuk mahkemelerine devredilmiştir. Nitekim İHD Diyarbakır şubesinin raporuna göre 2010 yılındaki değişikliği takip eden bir yıllık sürede 424 çocuk gözaltına alınmış ve 129 çocuk tutuklanmıştır.⁶ Kısacası yeni yasa değişikliğiyle tutuklu sayısında bir iyileşme olmamıştır.

Yaşamını yitirmiş Kürt çocuklarının hikâyeleri çoğunlukla ardında kalanlar tarafından diri tutulmaya çalışılır. Örneğin, ailelerinin evlerini ziyaret ettiğinizde, yaşamını yitiren çocukların fotoğrafları, onlara ait eşyalar ya da olaylara dair gazete kupürleri evin her yerindedir. Evin her köşesinde bu hikâyeye peşinizdedir. Bu hikâyeler kamusal alanda sergilendikçe yaşamını yitiren çocuklar görünürlük kazanırken, failer ise geçen zaman ve cezasızlık politikalarıyla silikleşir. Yaşamını yitirmiş çocuklar aile, arkadaş ve politik kamu nezdinde görünürlük kazanırken, çeşitli hak ihlallerine maruz kaldıktan sonra hayatına devam eden çocukları ise sadece bu çocuklar konuşmayı ve anlatmayı tercih ettiği kadar biliyoruz. Bu öznelerin süreç içerisinde neler yaşadıkları ve yaşadıklarının hayatlarında nasıl bir yer edindiği hakkındaki bilgimiz sınırlı. Geçmiş politik çocukluk tecrübesini paylaşmanın 10-15 sene sonra dahi güvenlik riski taşınmaz olarak kamusal alanda nelerin konuşulabileceğini sınırlandırıyor.

⁴<https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/124176-medya-cocuk-haklarinda-tas-in-altinda-kaliyor>

⁵ Daha fazla ayrıntı için: <https://www.hrw.org/tr/report/2010/11/01/256143>

⁶<https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/130144-12-ayda-95-cocuk-son-dort-ayda-116-cocuk-tutuklandi>

Bu durumda failinin yani devletin görünürlüğü çok açık iken, ihlale uğramış kişi-çocuk ise görünürlüğünü kaybetmeye başlıyor çünkü giderek sertleşen politik atmosferden dolayı bireylerin güvenli alanını koruma kaygısı bu hikâyeleri sessizlikle baş başa bırakıyor. Bu durum ise devletin yaptığı ihlallerin, öznelerin devam eden hayatlarını “caydırıcı” bir faktör olarak etkilediğinin ve amacına ulaştığının göstergelerinden biri olarak öne çıkıyor.

Ne yazık ki “caydırıcı” mekanizmanın başarıyla sonuç vermesinden ötürü, çok fazla kişiye ulaşmama rağmen bu kişilerin çoğu çalışmaya güvenlik gerekçesiyle katılmayı reddetti. Sonuç olarak, çalışmaya katılmaya yedi kişi rıza gösterdi. Yedi kişiden üçü Suça Sürüklenen Çocuklar (SSÇ)⁷ tanımlamasıyla dördü ise Terörle Mücadele Kanunu (TMK) kapsamında yargılanmıştır. Mülakata rıza göstermiş bireylerin bile, mülakat aşamasında sözcüklerini seçerek konuşması, çeşitli sorular sorarak benim hangi “taraf”ta bulduğumu anlamlandırma çabası ve mülakat aşamasında ses/görüntü kaydına izin vermemeleri kendi güvenlikleri için duydukları kaygıların devam ettiğini gösteriyordu. Çalışmayı reddedenlerin aksine yedi kişinin rıza vermesinin sebepleri arasında bireylerin daha önce de benzeri mülakatlara katılma deneyimi olması, kaybedecek bir şeyinin olmadığını düşünmesi ve yaşadıklarını paylaşma isteği gibi sebepler öne çıkıyor.

Çalışmaya konu olan bireyler biyolojik olarak artık birer “çocuk” değil, yaşları 26-35 arasında değişen ve farklı sosyal statülerde bulunan kişilerdir. Katılımcıların bugünkü sosyal statüleriyle, yargılanma ve/veya mahpusluk tecrübelerini nasıl anlamlandırdıklarını ve nasıl hatırladıklarını görmenin de çok anlamlı olduğuna inanıyorum. Çünkü çocukluk dönemlerinde atfedilen “taş atan” ya da “suça sürüklenen”

⁷Suça sürüklenen çocuklar 2005 yılında yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanunu içerisinde ifade edilen “fail” çocuğa referans verir. 2006 yılında TMK kapsamında yapılan değişiklikte taş atan çocuklar ise “suça sürüklenen çocuk” ya da “korunma ihtiyacı olan çocuk” kategorilerinden farklı bir yere konulmuştu. Fakat, 2010 yılında yasada giderilen düzenlemede ise çocuklar fail düzeyinde olan “suça sürüklenen çocuklar” kategorisine alınmıştır.

tanımlamalarının kişilerin bireysellik inşasında önemli bir dinamik olduğunu reddetmek pek mümkün değil. Mülakatlarda bu soruların yanı sıra kişilerin yargılanma ve cezaevi süreçlerinde çocuk olarak bulunmasının ne demek olduğuna dair de cevaplar bulmaya çalıştım.

Mülakatlardan edindiğim cevaplar doğrultusunda çalışmayı üç başlık altında ele aldım. *“Hikâyelerin Başlangıcı”*: *Gölge Çocukluk* başlıklı bölümde, tartışmalı olan evrensel çocukluk tanımının Kürt illerinde nasıl tepetaklak edildiğinin üzerinde durulacak. *“Anlamlandırılmayan Durak”*: *Cezaevi Deneyimleri* başlıklı bölümde ise katılımcıların “suç” olarak görmedikleri bir eylemin neticesinde ceza yöntemi olarak konuldukları cezaevindeki deneyimlerine odaklanılacak. Ayrıca, bu noktada katılımcıların “taş” ve “taş atan” ifadelerine yaklaşımları bir dinamik olarak incelenecek çünkü cezaevine konulmak bu deneyimleri sorgulamaları için bir alan haline dönüşmüştür. *“Dün ile Bugün Arasında Sıkışmışlık”*: *Dünü Bugünde Hatırlamak ve Yaşamak* ise son bölümün başlığı. Bu bölümde, geçen zaman itibariyle dönüşüme uğrayan bireylerin, geçmişlerini bugünün gözünden nasıl tanımladıklarına ve nasıl hatırladıklarına değinilecek. Yani başka bir açıdan da deneyimlerinin şu anki hayatlarının şekillenmesinde bir dinamik olup olmadığı incelenecek.

Her bölümün başlangıç kısmına ise bölümle bağdaştırılabileceğiniz, çok sevdiğim fotoğrafları ekledim, çünkü bir fotoğrafın sayfalarca yazının ifade etmeye çalıştıklarını, tek karede ifade edebilmesini çok güçlü buluyorum. Üç fotoğraf da Hüsamettin Bahçe'ye ait ve her fotoğraf ile metin arasında nasıl bir ilişki kurduğumu fotoğrafların altındaki açıklamalarda okuyabilirsiniz.

Birbirine yakın zaman aralıklarında, aynı şehirde ya da yakın şehirlerde farklı çocukluk deneyimleri yaşayan katılımcılar ile yine aynı şehirde onlara göre farklı bir çocukluk deneyimi yaşayan araştırmacı olarak ben “Zilan” mülakatlar aracılığıyla aynı mekânda bulunuyorduk. Araştırmacı-Katılımcı hiyerarşisinin içinde kendimi pek iyi hissettiğim söylenemez, çünkü aynı coğrafyada büyümüş bir Kürt olarak üniversite okuma şansına sahip bir araştırmacı rolüyle on-

lara mülakat soruları yönelten pozisyonda bulunuyordum. Küçük bir şehirde, 2-3 mahalle ötemde büyümüş ya da yakın bir şehirde büyümüş bir katılımcının politik çocukluk deneyimleri hakkında konuşmak, benim için geç kalınmış bir buluşmaydı. Hem bu geç kalmışlığın verdiği hem de araştırmacı-araştırılan hiyerarşisinde araştırmacı tarafında olmanın yarattığı mahcubiyetin görece azalmasını isteyerek bu projenin parçası oldum. Umuyorum ki bu proje, o zamanları yaşayan artık büyümüş yetişkinler, eski çocuklar için de kendini ifade etme alanı yaratır.

HİKAYELERİN BAŞLANGICI:

GÖLGE ÇOCUKLUK

“Her çocuk taş atar, suya taş atar. Çocuk dediğin zaten taş atar”
(C, 30, Diyarbakır)

Fotoğraf: Hüsamettin Bahçe

Diyarbakır'da yaşanan şehir savaşlarından sonra yapılan kentsel dönüşüm Sur'un mekânsal hafızasını yıkarken, aynı zamanda mahalle sakinlerini aşına olmadıkları yeni yapılarla baş başa bıraktı. Fotoğraf da bu dönüşümün başlangıç zamanlarından. Yıkımın izleyicisi olan altı çocuğun gördüklerini nasıl anlamlandırdıkları ve nasıl hatırlayacakları ise büyük bir soru işareti.

ÖZNELERİN ÇOCUKLUKLARINI ANLAMLANDIRMA ÇABASI ÜZERİNE

“Taş atan çocukları” sadece belli bir tarih aralığında ve belli bir olayın neticesinde aniden ortaya çıkmış öznelere gibi yorumlamak görülmesi gereken gerçekliğe perde düşürür. Aynı durum kaç tane çocuğun hangi tarihler arasında tutuklandığı ve hükmü verilen cezaların süresi gibi istatistiklerin içinde kaybolmak için de geçerli. Çocukların neden taş atıklarının ve onları bu politikleşmeye götüren sürecin/nedenlerin anlaşılmasına çalışılmasının daha yerinde bir tavır olacağını düşünüyorum. Bu noktada o dönemin aktif öznelere yaptığım mülakatların notlarından faydalandım. Katılımcılar bu eylemselliği anlamlandırırken post-bellek inşasına ve deneyimlenmemiş çocukluk temasına vurgu yapıyor.

Yedi katılımcının bulunduğu ortak payda yaşanmamış çocukluktu. Buradaki çocukluk aslında ya deneyimlenmemiş olmasıyla ya da reddedilen bir kategori olması itibarıyla yaşanmamış olarak nitelendiriyor. Aşağıdaki üç örnek çocukluğun devlet şiddetinin sebep olduğu koşullar sebebiyle deneyimlenemediğini gösteren örneklerdir.

Zorunlu göçle 1994 yılında Diyarbakır’dan Adana’ya ailesiyle göç etmek zorunda kalan katılımcı şöyle ifade ediyor;

“Okuldan hemen sonra çalışmaya gidiyordum, dinlenmiyordum. Aklımda hep bir soru; neden böyle olmak zorundaydık? Yoksulluk büyük problemdi, kantinden bir şey alamamak ya da bir simitle bir günü geçirmek. Okul çıkışı çocuklarını almaya gelen anneleri görmek acı veriyordu. Kendini ister istemez karşılaştırıyorsun, sonra neden bu halde olduğuna cevap bulunca da politik olman kaçınılmaz oluyor. Bu hikâyenin neresine çocuk olmayı sığdırırsın? Eve ekmek götüren çocuk mu ...?” (A, 30, Adana)

1994'te köylerinin boşaltılmasıyla ekonomik gücünü yitiren ama Van'da yaşamaya devam eden ailenin anlatılarıyla büyüyen katılımcı ise;

“Erken büyümek zorundasın, buna mahkûmsunuz. İstesen de istemesen de içine doğuyorsun. Ne zaman büyüdüğümü hatırlamıyorum bile. Yani tercih değildi, büyümek zorunda kaldık. En çok üzüldüğüm şey çocukluk nedir bilmeyen ve erken baba olan ben, çocuğumla olan iletişimi çok etkiliyor.” (B, 31, Van)

Politik ve Kürt yurtsever ailede büyümekten ötürü “alışılmış” ve “normal” hale gelen anlatılarla büyüyen başka bir katılımcı ise;

“Biz çocuk değildik ki öyle bir şey yoktu, hangi çocuk onca şeye göğüs gerebilirdi? Hiç çocuk olmadım ben yani.” (C, 30, Diyarbakır)

Katılımcıların anlatımlarındaki çocukluk kategorisi ev ekonomisiyle ilişkisi olmayan, ebeveyn desteğine açık ve toplumsal gerçeklikler yerine kendi dünyasındaki gerçeklerle ilgilenmesi gereken bir dönem olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma dahil edilen her özellik yaşanmamış çocukluklarına referans veriyor. Birçok katılımcı standart çocukluk tanımıyla karşıtlığı veya uyumu üzerinden çocukluğun yaşanmadığını iddia etmekte. Bir araştırmacı olarak benim bakışım ise bilişsel ve biyolojik olarak reddedemeyeceğiniz bir çocukluk çağının elbette olduğu, fakat yaşanan coğrafya ve politik/sosyal/ekonomik koşullara bağlı olarak bu sürecin her çocuk tarafından farklı deneyimlendiğini ön plana çıkarıyor. Kürt bölgelerinde ise farklı çocukluk deneyimleri yaşanarak, evrensele indirgenmiş çocukluk kavramından sıyrılan çocukluk silikleşiyor ve yetişkinliğe olan geçiş dönemi çok daha hızlı yaşanıyor. Dolayısıyla, çocukluğu yaşanmamış olarak nitelemek yerine farklı bir çocukluk deneyimi olarak tanımlamanın, katılımcıların bireyselliklerine karşı yapıcı bir yaklaşım olacağını düşünüyorum.

POLİTİK ÖZNE OLARAK ÇOCUKLUĞUN İNŞASI

Katılımcılar taş atma eylemselliğinin anlamlandırılmasında doğdukları coğrafyanın temel bir faktör olduğunu vurguluyor. Görüşmecilere göre bu eylemselliğin bir parçası olma hali, bir şey yapmak zorunda olma hissinden doğuyor. Ailelerin yaşadıkları acılara karşı kendini sokakta taş atarken bulmak, yaşanan her acıya karşılık duyulan öfkenin temsili olarak gerçekleşiyor. Geçmişin bugünle süreklilik içinde olması ve gelişmesiyle geçmiş her gün yeniden yaşanıyor. Bu sürekliliğin şiddeti karşısında çocukların süreçten bağımsız kalması pek mümkün olmuyor. Aşağıdaki görselde yer alan görüşmeci ifadeleri, kişilerin aile anlatılarında nasıl bir rol edindiklerini ve bunları konumlandırma pratiklerini içeriyor.

“Ailemin köylerin yakılmasından hiç bahsetmedi, sonra biz bir şekilde öğrendik. Ama bana sorarsanız beni ben yapan tek konu bu,sürekliliğimde bir sorumluluk hissettiğim.” (B, 31, Van)

“Ailenin hikayesini dinlemek, bu duruşu “Üstümüze düşeni yaptık” sahiplenmek. Yaşanmamış çocukluk dan dolayı duyduğum sürekli öfkem vardı.” (C, 30, Diyarbakır)

KONUMLANDIRMA PRATİKLERİ

“Bizde önceki nesillere göre, kaçınılmaz bir bilinç var.” (D, 31, Van)

“Bu hikayeleri kim dinlese aynı şeyi yapar ama keşke kendimizi ifade etmemiz için başka yolları deneme şansı verilseydi.” (D, 31, Van)

“Biz bir neden değil,sonucuz. Üstümüze düşeni yaptık” (A, 30, Adana)

“Coğrafya kaderdir. Doğduğumuz gün mücadele bizim için başlıyor, çocuğa hangi isim verileceği ile başlıyor. Bütün arkadaşlarımız maruz kaldı bir şeylere, hikâyelere ama bazılarımız kendimizi feda ettik. Ee şimdi de buradayım işte.” (C, 30, Diyarbakır)

“Ben babamdan dinledim, kardeşimde beni gördü. 8 yaşında cezaevi kapılarında beni görmeye gelen kardeşim bir süre sonra evin damında polis kurşunuyla yaşamını yitirdi.” “Biz bir neden değil, sonucuz.” (A, 30, Adana)

“Üstümüze düşeni yaptık”, “sırtımda bir sorumluluk” ve “feda ettik” ifadeleri katılımcıların ailelerinin maruz kaldıkları türlü şiddet biçimlerine karşılık, hissettikleri sorumlu olma yükünü kanalize etme amacıyla kendilerini politikada/sokakta bulmaları durumunu anlatıyor. Leyla Neyzi ve Haydar Darıcı’nın Diyarbakır’daki çalışmalarına eşlik eden gençler ise benzer deneyimlerden bahsederken “bedel ödemek” ifadesini kullanıyor.⁸ Çocuklar ve gençler yaşamını yitirenlere ve yerinden edilmişlikle yaşananlara karşılık orada olamamanın ve onlarla o acıya ortak olamamanın yükünü bugün de hissediyor. Bundan ötürü de yaptığı ya da yapacağı politik eylemselliği “bedel ödemek” olarak tanımlıyor. Cezasızlık politikalarıyla meşru bir zemin kazanan hak ihlalleri ve süreklilik kazanan devlet şiddeti, belli bir zeminde adaletle temas bile etseydi, bunca öfke nesiller boyunca bu denli aktarılmayacaktı. Aynı şekilde beklenmeyen ve gelmeyecek(?) olan adaletle her nesil yeni kurbanını devlete veriyor ve devlet de cezasızlıkla yeni “kurbanlarını” üretecek hikâyeler yaratıyor.

Benim çalışmamda da anlaşılabilceği gibi, katılımcıların yaşadıklarının etkisi sadece kendileri ve nesilleriyle sınırlı değil. Bir sonraki nesillere aktarılmasında, halihazırda ailelerin devletin şiddet biçimlerine hâlâ maruz kalması da ayrı bir etkidir. Yani aileler için yaşanan ihlallerin yarattığı çatlaklar eğer ki kendi zaman dilimleri içinde görece çözülmüş ve sonuç alınmış olsaydı, ilerleyen zamana rağmen katılımcılar da aynı hikâyenin merkezinden bir parça olmayabilirdi. Bir önceki neslin geçmiş deneyimlerini bu denli içselleştirip politik özne yaratım sürecinde çocukluk ıskalanmayabilirdi. Nitekim baba olan üç katılımcı da çocuklarını büyütürken bu durumun kendi çocuklarını nasıl etkilediğini şu şekilde açıklıyor:

“Bizim çocuklarımız ekonomik olarak daha şanslı.” (C, 30, Diyarbakır)

⁸Leyla Neyzi-Haydar Darıcı, “Generation in debt: Family, politics and youth subjectivities in Diyarbakır” *New Perspectives on Turkey*, Volume 52 (2015), 55-75.

“Durumumuz daha iyi, okumaları için çaba veriyorum. Kürtlüklerinin farkındalar tabi ama okuyarak haklarını arasınlar.” (B, 31, Van)

“Benim yaşadıklarımı yaşamalarını diye bu kadar çok çalışıyorum. Onlarla haber de izliyorum, Newroz’a da gidiyorum ama istiyorum ki haklarını başka yollarla arasınlar.” (D, 31, Van)

Bu alıntılar, Kürtlük politik bilinci, sokak siyasetine katılım ve yoksulluk arasındaki ilişkiye işaret ediyor. İki nesil de bellek aktarımına devam etmiş ama iyileşen maddi koşullar ve deneyimlerinin öğretisi sonucunda, ikinci neslin çocukları politik özne yaratma sürecinde çocuklarının kendisini ifade etmesi için farklı yöntemlere teşvik edilmiş.

Belli zeminlerde benzerlik taşıyan çalışmalara da bu noktada değinmek istiyorum. İlk olarak, Leyla Neyzi ve Haydar Darıcı tarafından hazırlanan “*Özgürüm Ama Mecburiyet Var: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor*” kitabında geçmişin anlamlandırma ve şimdiki zamanla ilişkilendirme pratiklerinin farklı çocukluk deneyimlerinden nasıl etkilendiği tartışılıyor. Diyarbakırlı gençler için geçmiş, tarihin belli bir döneminde yaşanmış ve bitmiş durumları içermiyor, aksine bugünün ve geleceğin inşasında çok anlamlı bir yerde duruyor. Ailelerine ya da onlara acı deneyimler yaşatan ama aynı zamanda şimdiki zamanda onlara güç veren durumları, Diyarbakırlı gençler “yaşanmışlık” olarak ifade ediyor.⁹ Bu yaşanmışlıklar gençlerin kendi deneyimlerinin yanında, önceki kuşakların deneyimlerinin ve kamusal alanda sirküle eden anlatıların da yer aldığı bir post-bellek inşa ediyor. Bu post-bellek inşasını güçlü kılan durumlardan biri, geçmişte ailenin maruz kaldığı devlet şiddetine şu an gençlerin ya da çocukların ana dil problemi, zorunlu göç ile metropollere uyum ve ırkçılık gibi farklı biçimlerde maruz kaldıkları şiddetin eşlik etmesi. Bundan dolayı geçmiş, bugünde dinamik bir mekanizma olarak yer alıyor. Bugünü anlamlandırmada geçmişin önemi gençler için kaçınılmaz oluyor.

⁹Leyla Neyzi- Haydar Darıcı, “Özgürüm Ama Mecburiyet Var: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor”, İletişim Yayınları (2013), 18.

İkinci bir örnek olarak da Haydar Darıcı, çoğunluğu Adana'ya zorunlu göçle gelmiş ailelerin çocuklarıyla yaptığı mülakatlarda, -di ve -miş zaman kiplerinin kullanımı biçimine ve yerine dikkat çekiyor. Çocuklar ailelerinden dinledikleri anlatıları ordaymış ve kendileri şahit olmuş gibi aktarırken -dı kipini kullanıyorlar.¹⁰ Post-bellek inşasının çocuklar tarafından bu denli içselleştirilmesinin çocuklar için bir mücadele pratiği olduğunu düşünüyorum. Çocukların metropollerde yaşadıkları deneyimlerin şekillenmesinde zorunlu göçle yerinden edilmişlik faktörü var. Bu anlatıların -miş kipiyle aktarılması hâli o hikâyeleri sahiplenmeme yükü yaratabileceği gibi aynı zamanda metropoldeki yaşam ile mücadeleyi zayıflatan bir algı olarak görülüyor olabilir. Belki de hâlâ farklı biçimlerde devlet şiddetine maruz kalan öznelere olarak, en çok onların -dı kipini kullanmaya hakkı olabilir.

DEVLET VE MEKANİZMALARININ GÖZÜNDEN ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Katılımcıların çocuk olma ya da olmama halinin devlet tarafından nasıl kullanıldığı ise mülakatlarda öne çıkan önemli noktalardan bir diğeridir. Katılımcıların gözaltı sürecinde güvenlik güçleri, yargılama süreçlerinde ise hâkim/savcı arasında geçen günlük diyaloglarda çocuk olmaya dair çelişkili bir yaklaşım kullanılmış. Devlet bir yandan çocukları bilişsel düzlemde çocuk olarak ele alsa da aynı zamanda “taş atma cüretinde” bulunmak üzerinden de çocuk olmadıklarını ima eden bir şiddet dili kurguluyor.

“Gayet düzgün kendini savunuyor neresi çocuk bunun, oturup ağlamalısın.” (A, 30, Adana)

¹⁰Haydar Darıcı, “Şiddet ve Özgürlük: Kentlerdeki Kürt Çocuklarının ve Gençlerinin Siyaseti”, Sabancı Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Tezi (2009), 51.

“Hangi takımı tutuyorsun sen? Kesin Galatasaraylıdır bu p.ç” “s.k..n çocuğu olur bunun, neresi çocuk?” (D, 31, Van)

“Madem çocuksun, nasıl böyle davranabiliyorsun?” (B, 31, Van)

Bu şiddet ve aşağılama içeren ifadelerle çocukların politik öznelliklerine dair yapılan yorumlar açıktır, aynı zamanda devletin ceza yöntemleri için de meşru bir zemin kazandırmıştır, çünkü çocuk olup/olmama ayrımı devletin nezdinde 2006 yılındaki yasa değişikliğiyle çoktan yapılmıştır.

Eylemciler arasında alışılmışın dışında öne çıkan sayıda çocuk görmenin devlet içerisinde yarattığı kaygıdan ötürü çocuklar ağır cezalara ve cezaevinde/gözaltında kötü muameleye maruz kalmıştır. Fakat burada dikkatimizi devlet tarafından yapılan ani kanun değişikliğinin ve verilen sert tepkinin sebebini anlamlandırmaya yöneltmek yerinde olacaktır. Aslında devlet de post-bellekle büyüyen ve aynı zamanda ondan güç alan bu neslin bir gün canlanacağını öngörüyordu. Beklenen ve büyütülen bu kitlenin mevcut güç dengesini sarmasına izin vermemek adına da alınan önlemler sert ve ani olmuştur.

Türkiye’de taş atan çocuklara Filistin’de taş atan çocuklardan farklı bir biçimde yaklaşılması ise başka bir çelişkili durumdur. Filistinli taş atan bir çocuk “direnişçi” olurken, Türkiye’de çocuklar bir gecede “bölücü” olarak tanımlanmıştır.¹¹ Bu şartlarda Türkiye’de “taş atan çocukların” potansiyel korku nesnesi olması ve mevcut siyasi dengeleri etkileme ihtimali “bölücü” ve “terörist” tanımlarının atanmasıyla sonuçlanıyor. Başka bir önemli nokta ise, çocukların benzer bir yaklaşıma Kürt halkı tarafından da maruz bırakıldığını katılımcı şöyle ifade ediyor;

“Filistinli çocuklar için ışık kapatan Amed, kendi çocuğuna ağlamadı. Kendi çocuğuna ağlamayan da başkasına ağlamaz. Kendi ölümünü kanıksamış, biz neden Filistinliler gibi kahraman değiliz?” (A, 30, Adana)

¹¹<https://www.trthaber.com/haber/gundem/emine-erdogan-once-filistinli-cocuklarin-hakkini-teslim-edelim-617570.htm>

Katılımcı bu ifadesiyle benzer acıları bir hiyerarşiye koymaktansa, parçası olduğu Kürt halkının kendi çocuklarının yaşadığı acıya yönelik alışılmışlık/sinmişlik durumunu eleştiriyor. Bu bölümde katılımcıların çocukluklarını gölge olarak anlamlandırmasına odaklanıldı. Çocukluğun gölge olarak ifade edilmesi ise aslında var olan ama varlığı fiziksel şartlara göre değişkenlik gösteren bir kategori olarak tanımlamasından ileri gelir. İlk aşamada katılımcıların kendilerini nasıl anlamlandırdığına odaklanılması sonraki iki bölümle bütünsellik gösterilmesi açısından da önemlidir.

Bölüm sonunda ise Mardin'den İstanbul'a gelen ve tütün işportacılığı yapan bir çocuk üzerine yazılan Bajar'a ait bir şarkıyı sizinle paylaşmak istedim. Şarkı Mardin'de çocuk iken İstanbul'da evin babası olan çocuğun, çocuk olmaya dair özlemi üzerine... Karekod'u tarayarak şarkıyı dinleyebilirsiniz.

Li Stenbolê
Risqê wî titûnfiroşî ye
Li Mêrdînê zarokek bû
Li vir bû bavik j'malê re
Ev roja ku bihîkmet bû
Digeriya nav kolanan
Dixwest bi zaran re bileyze
Lê, deh çavên malê li ser wî bûn
Xewa wî êdî hat
Xewn kete hişê wî
Ser berda li ser dezgehê
Xewna şêrîn xuya bû
Apê Mûsa destê wî girt
Geriyân kolan bi kolan
Dezgehê de tim leyîstok
Belav kirin li zarokan
Rengîniya van moriyan
Bû çavên zarokan
Tavê hêdî hêdî
Stûyê xwe xwar kir Zabitekî milê wî
Hejand û gotê:
“ Hadi kalk çocuk! Hadi kalk!”

ANLAMLANDIRILAMAYAN DURAK:

CEZAEVİ DENEYİMLERİ

“Tamam ben bir taş attım, hâkim de bana iki taş atsın.

Bir taş atmanın bedeli böyle olmamalıydı.”
(D, 31, Van)

Fotoğraf: Hüsamettin Bahçe

Gördüğünüz fotoğraf Diyarbakır'da herhangi bir evin bir odası... Fotoğraf ailelerin özellikle kırsaldan kente yaşadığı zorunlu göçle derinleşen yoksulluğuna dair. Camı kırık bir televizyon büfesi, bol yapay çiçek, elektrikli ısıtıcı, küçük tüplü televizyon ve her iki duvarda ise sıva çatlağından öteye giden bir yarıma görüyorsunuz. Bu fotoğrafı burada kullanmak istememin sebebi duvardaki yarıma görünümü çünkü bölümde de okuyacağınız üzere cezaevi deneyimi de böyle bir tasvir olarak öne çıkıyor: Aniden gelen ve kesinti yaratan bir yarıma olarak...

Dâra Elhüseyni'nin *Cezaevi: Değişen ve Görünmeyen Yüzler* yazısı farklı dönemlere dair cezaevinden çekilen fotoğrafları inceliyor. Fotoğraflar tarihsel olarak dizilince, Kürt toplumunun geleneksel ayrıcalıklı kesiminden okumuş aydın kesimlerine, seçilmiş vekillerden aktivistlere ve kadınlardan çocuklarına kadar, toplumunun neredeyse her kesiminin çeşitli gerekçelerle cezaevine kapatıldığını görebiliyoruz.¹² Fotoğraflardaki tarihler ve kişilerin profilleri (yaş, cinsiyet, sosyal statü) değişkenlik gösterse de sonuç olarak ortak bir hak arama zemininden cezaevinde bulunmuş kişilerdir. Yazı çocukların cezaevinde çektirdiği bir hatıra fotoğrafıyla son buluyor. Biz de bu fotoğrafla devam edeceğiz.

“Taş atan çocuklar” meselesini politik ve tarihsel zeminde ele almak yerine, çocukları topluma entegre edilmesi gereken bir grup olarak ele alma fikri bazı yerel yönetimler ve valilikler tarafından çeşitli yöntemlerle denenmiştir. Çocuklara top verip onlarla futbol oynayan polisler,¹³ rehabilite edilen çocuklar ve aileler¹⁴ ve *Kick Boks* eğitimi veren polisler¹⁵ gibi haberler medyada dolaşıma girmiştir. Fakat bu görece “pedagojik” olduğu iddia edilen çözümler çocukların eylemselliklerini anlamaktan uzaktır. Bu sebeple de sadece ironik sahneler olarak medyada yer bulmuştur. Kısa vadede çözüm üretmeyen bu “pedagojik” yöntemleri, çocukların özel yetkili mahkemede yargılanmasının yolunun açılması ve çok sayıda çocuğun cezaevine gönderilmesi takip etmiştir.

¹²Dâra Elhüseyni, “Cezaevi: Değişen ve Görünmeyen Yüzler” *Toplum ve Kuram* 2 (2009), 9-15.

¹³<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/polis-kendisine-tas-atan-cocuklara-top-dagitti-13842054>

¹⁴<https://www.haberturk.com/gundem/haber/537767-tas-atan-cocuklarin-aileleri-de-rehabilite-edilecek>

¹⁵<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/tas-atan-degil-polise-sarilan-cocuklar-yetistirecegim/1267220>

TAŞ'I VE CEZAEVİNİ ANLAMLANDIRMAK

Cezaevi katılımcılar için iki dinamikten ötürü tanımlanamayan bir durak olarak öne çıkıyor. İlk olarak zaten eylemselliklerinin “suç” olup olmadığı hakkında bile net bir fikre sahip değilken cezaevinde bulunmak, katılımcıları eylemselliklerinin nasıl ve hangi düzeyde suç olarak nitelenmesi konusunda öz-sorgulamaya itmiştir. İkinci dinamik olarak ise dışarıda kalan hayatın ani ve sert biçimde kesintiye uğramasından ötürü cezaevi, tanımlanamayan bir mekân olarak öne çıkmıştır. Katılımcılar kişisel deneyimlerini sorgulama aşamasında, devlet ve kurumları tarafından “fail” olarak tanımlandıkları için cezaevine konulmuşlardı, çünkü ellerinde bulunan taş silah olarak nitelendirilmişti. Çocuklar için asıl sorun da buydu zaten, taş bu güce sahip miydi? Bu sorgulamaya dair katılımcıların ifadeleri şu şekilde;

“Nasıl oluyor da taş atmak bununla sonuçlanıyor, taşı demire atarsanız bile zarar vermez.” (D, 31, Van)

“Nereye düştüm diyorsunuz. Hâkim karşısında dizlerim kopacak gibiydi. Taş atmak, insan neden 60-70 yaşında ağır suçlardan yargılanan insanlarla aynı salonda yargıladı” (C, 30, Diyarbakır)

Taşı eline alabilme hali, devlete çocukların sahip olduğu gücü ve potansiyeli göstermesinden ötürü devlet için önü alınması gereken bir durum olarak değerlendirilmiş ve basın da bu söylemi üreten araçlardan biri olmuştur. Bundan ötürü de taş atan çocukların yargılama kapsamını genişletmek adına taş atmanın yanında “terör örgütü propagandası yapmak, devletin bütünlüğünü hedef almak, kamuya zarar

vermek, terör örgütü adına suç işlemek”¹⁶ gibi suçlamalar da eklenerek kişilerin yargılanma kapsamı ve süreleri genişletilmiştir. Taş ile devletin bütünlüğü arasında direkt bir ilişki kurmak her ne kadar zor olsa da hâkimlerin gözünden bu ilişkinin örtülü biçimde, Kürt olmanın muhtemel “terörist” olma ikiliğinden kaynaklandığı açıktır.

Sokağa çıkmanın otoritelerce tehlike alarmı olarak algılanması sokak hareketlerinin, benzer kaygılara sahip olan geniş kitlelerin de sokağa çıkmasını etkileme potansiyeline sahip bir dinamik olmasından ileri gelmektedir. Bu dinamiğin diğer kesimleri nasıl etkileyeceği kestirilemediği gibi bu etkinin nasıl vücut bulacağı da öngörülemez. Bundan ötürü de bu belirsiz hâl tamamıyla otoritenin çıkarına terstir. Diğer taraftan bu kitlenin toplumun azınlık kısmını oluşturduğunu ve kamusal alanda minimum düzeydeki görünürlüğünün makbul kabul edildiğini varsayarsak, otorite bu gruba karşı her türlü yöntemin kullanılmasını meşru ve gerekli görür. Neredeyse tüm otoriter rejimlere içkin olan bu bakış, bu gerçeklik karşısında çocukların sokağa çıkması kısa sürede çözülmesi ve baskılanması gereken bir sorun olarak ele alınmıştır. Bu açıdan bakan bir devlet için de taş elbette sadece taş olarak algılanmamıştır.

Cezaevini tanımlanamayan durak yapan ikinci dinamik ise dışarıda devam eden hayat ile yaşanan ani kesintidir. Ucundan ya da kenarından Kürt siyasi hareketine dokunan herkes bilir ki, bir gün polis şiddetine maruz kalmak ya da adliye koridorlarında bulunmak kaçınılmaz bir gerçektir. Fakat bu gerçekliğe hazır ve aşına olma halini post-bellekle beslenen çocuklardan beklemek zorlama bir çaba olacaktır. Bundan ötürü katılımcılar için bu deneyim çok ani ve kesinti yaratan bir durum olmuştur. Bu kesintiyi şiddetli yapan şey, çocuk olarak geleceği inşa etme sürecinde olunan yaş grubunda bulunmaktır. Gelecek üzerine hayal kurulan ve bu doğrultuda inşa edilen-çaba verilen zaman dilimlerini cezaevinde geçirme hali katılımcıları bir belirsizlik eşiğinde bırakmıştır. Bu sürecin kesintiye uğraması ve nasıl son bulacağına ön görülememesi kaygıyla sonuçlanmıştır.

¹⁶<https://www.hrw.org/reports/turkey1110tuwebwcover.pdf>

“O yıl üniversite sınavına giremedim. Keşke önce kazansaydık, sonra bizi yargılandı.” (B, 31, Van)

“Gözaltında 1.gün uyandığımda kendimi evde uyandım sanmıştım ama ev değildi.” (D, 31, Van)

“Ne olacaktı hiç bilmiyorduk, bir daha okula gidebilecek miydik?” (B, 31, Van)

“Çıksam bile, aynı yerden devam edemeyeceğim diye çok korkuyordum.” (D, 31, Van)

YARGILAMA SÜREÇLERİ

Yargılama sürecinde hâkim/savcıyla karşı karşıya kaldıkları zaman dilimi ile gözaltı sürecinde polisle olan karşılaşma alanlarındaki zorunlu dil Türkçenin geç öğrenilmesinden ötürü kendini ifade etmekte yaşadıkları zorluk ve yargılama süreçleri henüz bitmeden “suçlu” olarak lanse edilmeleri ise görüşmecileri zorlayan durumlara sebep olmuştur.

Küçük yaştaki çocukların, dil bariyerini daha çok ve daha şiddetli yaşadıklarını söyleyen bir katılımcı, kendilerini ifade edememenin sebep olduğu stresin polis ve hâkime karşı duyulan korkunun yanında daha da derinleştiğini şöyle ifade ediyordu;

“Ben en azından liseye gidiyordum, kendimi ifade edip iddiaları reddedebiliyordum, diğer arkadaşlarıma göre. Ama küçüklerimiz çok korkuyordu, önceden ne diyeceklerinin ya da nasıl diyeceklerinin Türkçesi üzerinden soru soruyorlardı. Sonra çoğu da mahkemede cevap bile veremiyordu.” (A, 30, Adana)

Dilin bir bariyer olmaması halinde katılımcılar iddiaları çürütebilseydi de senaryonun farklı bir biçimde sonuçlanmayacağı açıktır çünkü başka bir katılımcı yargılama süreçlerinde hüküm verilirken; “Çocukların ailelerinin adresine, nereli olduğuna ve esmer tenli olup olmamasına bakıyorlardı” demişti. Yargılama süreçlerinin nasıl işlediğini gösteren bu ifadeye ek olarak, 2006’da TMK’da çocuklar aleyhine yapılan kanun değişikliğiyle zaten özneler belli bir kıskaca alınmıştır. Dolayısıyla, çocukların çocuk olarak yargılanmadığı bu süreç içerisinde, cezaların kişisel tercihlere göre verilmesi beklenen bir durumdur. Diğer bir taraftan, “suçlu” olarak atanmaya ek olarak koyu tenli olmak, düzgün Türkçe konuşamamak ya da doğum yerinin bir Kürt ili olması durumu çocukların aleyhine sonuçlanma ihtimalini fazlasıyla arttırmıştır. Kürt olmakla ilişkilendirilen tüm bu özellikler kişilerin fail olarak nitelendirilmesinde kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, fail-suçlu olma durumu bir yargılanma sürecinin sonunda değil, gözaltına alınma noktasından hemen sonra başlamıştır. Katılımcının belirttiği üzere; “Zaten verilmiş bir karar üzerinden tiyatro şeklinde dava oluyordu.” (C, 30, Diyarbakır)

CEZAEVİ DENEYİMLERİ ÜZERİNE

Projenin ilk aşamasında görüşmelerin, taş atma eylemini Van’da gerçekleştiren bireylerle yapılması planlanıyordu fakat kişilerin güvenlik gerekçesiyle mülakata katılmayı reddetmeleri durumu yeterli kişiye ulaşılması önünde engel oldu. Bunun yerine, taş atma eylemini hangi ilde gerçekleştirmiş olduğuna bakılmaksızın halihazırda Van’da yaşayan katılımcılara ulaşılması planlandı. Bu karar değişikliğinin gösterdiği bir sonuçtan ötürü bunu paylaşmak istedim. Katılımcılar bu eylemselliği farklı yerlerde gerçekleştirmelerinden dolayı farklı illerdeki çocuk cezaevlerinde kalmışlardır ve bu durum deneyimlerin nasıl farklılaştığının anlaşılmasına dair önemli bir ayrıntıdır. Gözaltı ve yargıla-

ma süreçlerine kadar hemen hemen benzer olan hikâyeler, kalınan cezaevlerine göre farklılaşıyor. Pozantı'da kalan iki katılımcı ile Bitlis E Tipi Cezaevi'nde kalan üç katılımcının deneyimleri, Pozantı'da yaşananları farklı bir yere çekiyordu. Pozantı Cezaevi'nin fiziki koşullarına ve yaşananlara dair iki katılımcının deneyimlerine değineceğim.

Pozantı Cezaevi'nde bulunan 7 çocuk, İHD Mersin Şubesi'ne maruz kaldıkları işkenceye, cinsel tacize ve tecavüze dair beyanda bulunmuşlardır. Aynı yılın temmuz ayında Adalet Bakanlığı'na ve Valiliğe konuya dair bilgi verilmiş olmasına rağmen bir sonuç alınmamıştır. Kısa süre sonra medya tarafından gündeme getirildiğinde, dönemin Adalet Bakanı Sadullah Ergin, Pozantı Cezaevi'nde yaşananlar için 3 müfettişin görevlendirildiğini söylemiş ve eklemiştir: “Bu çalışma neticesindeki tabloya göre her türlü adli idari tedbir alınacak. Bununla ilgili herhangi bir karanlık nokta kalmasına izin verilmeyecektir.”¹⁷ Açılan soruşturmalar neticesinde ise zanlılar hakkında açılan davada takipsizlik kararı verilirken, davacı olan 4 çocuk ise, müebbet hapis cezası istemiyle yargılanmıştır.¹⁸

Pozantı'daki koşulları, orada kalmış olan görüşmeci şöyle anlatıyor; “Pozantı'da gardiyanların büyük bir kısmı yaşlıydı, işkence yöntemlerini çok iyi biliyorlardı. Mesela plastik boru kullanıyorlardı çünkü vücutta iz bırakmıyordu. Pozantı'nın suyu hep çok soğuktu mesela. Çoğu gece ranzalarda benden küçüklerin anneleri için ağladığımı duyardım. Kalıp onlara moral veriyorduk, onlardan çok büyükmüş gibi. O gece 1-2 yaş büyüdüğümü hissettim. Ama şunu söyleyebilirim ki Diyarbakır Cezaevi'nde neler yaşandıysa, çocuklar da burada onu yaşadı. Duyulmadık, görülmedik. O zaman arkadaşlarımız arasında dayanışma olmasa dayanamazdık. Bunlara şahit olmuş biri hayatına nasıl devam edebilir, bilmiyorum. Pozantı kapatıldı ama olanlar orda kaldı ve unutuldu.” (A, 30, Adana)

¹⁷<https://t24.com.tr/haber/pozanti-cezaevinde-yatan-cocuklar-tecavuz-eden-i-simleri-verdi,197988>

¹⁸<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pozanti-tecavuzculerine-takipsizlik-magdur-cocuklara-muebbet-219773>

Diğer katılımcı ise; “2010’daki yasa değişikliğinden önce Pozantı’da adli ve siyasi çocukların koşulları farklıydı. Bu bizim için avantajlıydı, aramızda dayanışma sağlıyordu. Gardiyanlar kolay söz geçiremiyordu bize ve koşuştan bir arkadaşımızın karşılaştığı herhangi bir problemde biz bir arada duruyorduk. Çocuk bedenlerimize yetişkin kafaları koymasaydık, o dayanışmayı da kuramazdık. 2010’da yasa değişikliğinden sonra tahliye edildik biz. Daha sonra yine tutuklu çocuk sayıları arttı ama bu sefer tutuklanan çocukları adli suçlarla yargılanan çocuklarla aynı koşuşa koydular bu durumdan sonra 2012’de Pozantı’da yaşanan tecavüzler gündeme geldi. Bizim zamanımızda arkadaşlarımız tacize gardiyanlar tarafından maruz kalıyordu ama 2012’de adli suçlular arkadaşlarımıza rahat yüzü vermediler. Cezaevi müdürlükleri buna göz yumdu. Sonra olaylar medyaya düşünce de Pozantı dağıtıldı. Çocuklar başka yerlere nakleildi.” (C, 30, Diyarbakır)

2010’da TMK’da yapılan yasa değişikliğinden sonra yargılanan çocukların “terör” suçlusu olarak görülmediği için adli suçlardan yargılanan yetişkinlerle aynı koşullara konulması ise dönemin Pozantı Cezaevi müdürü tarafından gerekçelendirilmiştir.¹⁹ Bu gerekçenin pek elle tutulur bir tarafının olmamasının yanında, 2010’dan önce Pozantı’da siyasi tutuklu çocuklar arasından kurulan dayanışmanın tekrar kurulmaması adına alınan bir önlem olduğu söylenebilir. Bunun yanında, çocukların başka cezaevlerine nakillerinin çözüm olup olmaması tartışmalı bir konu iken, bu sözde çözüm başka sorunlara sebep olmuştur. Pozantı’da taciz ve tecavüze maruz kalan çocuklara nakil yapılan yerlerde yeterli destek sağlanıp sağlanmadığını bilmediğimiz gibi, çocukların aileleri arasına daha fazla mesafe girmesiyle çocuklar başka bir şiddet biçimiyle de baş başa bırakılmıştır. Aileler çocukları görmek için yol ücreti bulmakta bile güçlük yaşarken bu mesafenin artması durumu daha da zorlaştırmıştır. Bu konuya dair, bir ebeveynin “600 lira maaşla Sincan’a gidilir mi?” cümlesinin haber başlığı yapıldığı ve durumun yarattığı sorunları ailelerin fikirleriyle aktaran haberi dipnot-

¹⁹<https://bianet.org/haber/pozanti-mudurleri-odullendirildi-136571>

taki bağlantıdan okuyabilirsiniz.²⁰ 2012’de vuku bulan taciz ve tecavüz iddialarını 2010’da tahliye edilen görüşmeci şu şekilde yorumluyor; “Bizim aramızdaki dayanışma yeni gelenler arasında oluşmasın diye çocukları adli suçlarla aynı koşullara koydular. Bizi ıslah edemedikleri için, onların da onurunu kırarak sonuç alacaklarını düşündüler.” (A, 30, Adana)

Pozantı Cezaevi’nde kalan iki katılımcının cezaevine dair anlattıklarını dikkatle okuduğumuzda, kişisel deneyimleri önceleyen hikâyelerden ziyade, cezaevinin kötü koşullarının üstesinden dayanışmayla gelmeye çalıştıklarını vurguladıkları ortak anlatıları görebiliriz. Bu ortaklık zemini, cezaevinde kendilerinin ve taş atan diğer arkadaşlarının maruz kaldığı her türlü hak ihlali bireysel zeminde uygulan- sa bile, kişilerin birbirleriyle dayanışarak tepki vermesiyle oluşmuştur. Her türlü hak ihlalinin ortak algılanmasıyla doğan dayanışmadan ötürü de, anlatılar kişisel olarak aktarılmamıştır.

Pozantı’dan daha iyi koşullardaki çocuk cezaevinde kaldıklarını söyleyen katılımcılar için anlatımlar daha çok bireysel deneyim düzeyinde aktarılmıştır. Bitlis E Tipi Cezaevi’nde kalmış ve daha küçük yaşta cezaevine girmiş bir katılımcı cezaevindeki deneyimini şöyle aktarıyor; “Cezaevinde daha cesaretli olmayı öğrendim, okula gitmedim diye çok kitap okudum o zamanlar. Ama en çok disiplinli olmayı öğrendik. Girmeden önce yatağımı bile annem topluyordu ama mesela çıktıktan sonra her şeyimi kendim yapmayı öğrenmiştim. Mesela hep gülerim buna, çıktığım ilk yıld. Elimde bir çöp vardı yere atamadım, Cumhuriyet caddesi boyunca taşıdım bir çöp bulanan kadar.” (D, 31, Van) Görüşmeci, cezaevinin disiplin mekanizmasının hayatına yansımalarını olumlu olarak tanımlamıştır.

²⁰<https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/136684-600-lira-maasla-sin-can-a-gidilir-mi>

Çoklu defa cezaevi deneyimi yaşayan bir katılımcı ise çocukluk çağının büyük bir kısmı cezaevine denk geldiği için, cezaevini ruhsal olarak onu olgunlaştıran bir durak olarak anlatıyor; “Benim olgunlaştığım bir yerdi, çok tek başıma kaldığım için kendimi daha çok büyümüş hissettim. Yani bizim daha iyi bir bisiklet hayalimiz yerine daha iyi bir cezaevi hayalim oluyordu.” (B, 31, Van)

Cezaevinin mekânsal olarak yeni insan ilişkilerinin kurulduğu bir alan olmasının yanında, aynı “suçlamalarla” yargılanmak zemininde birleşilen diğer tutsaklarla kurulan arkadaşlıklarını bir katılımcı şu şekilde ifade ediyor: “İnsanın okuldan arkadaşı olur, benim bütün arkadaşlarım koğuştan ya da gözaltından.” Fakat diğer bir katılımcı ise arkadaş edinebilecekleri başka mekânlarda bulunamamalarının yanında, politizasyonlarını gören arkadaşlarının ailelerinin bu durumu kısıtladığını ise şöyle belirtiyor; “Çıktıktan sonra da artık arkadaş da bulamıyorduk, aileler bizden çekiniyordu öyle olunca da uzun bir süre koğuştaki arkadaşlar sadece arkadaşımdı.” (E, 25, Van) Görüldüğü gibi farklı cezaevlerinde kalmak katılımcıların deneyimlerini farklılaştırmıştır. Cezaevindeki politikalara karşı dayanışmasını güçlendiren bireylerin anlatıları bireysellik içermezken, görece daha iyi koşullarda kalmış olan katılımcılar için deneyimler bireysel düzeyde kalmıştır.

DÜN İLE BUGÜN ARASINDA SIKIŞMIŞLIK:

DÜNÜ BUGÜNDE HATIRLAMAK VE YAŞAMAK

“Hâlâ şehirlerarası yolculuklarındaki polis arama noktalarında, bir şey çıkar mı diye korkuyorum.

Kimlikler dağıtılınca benimki verilmeyecek diye hâlâ korkarım.” (B, 31, Van)

Fotoğraf: Hüsamettin Bahçe

Fotoğraf içerik olarak konudan bağımsız gibi görünse de bu bölüme dair bende çağrıştırdığı bir benzetme nedeniyle paylaşmak istedim. Sıradan bir Kürt düğünü için kiralanan renkli sandalyelerin konulduğu bir tarlaya ait bir fotoğraf. Benim için ise bu bölümle farklı bir yerden bağlantı kuruyor. Katılımcıların devam ettikleri hayatlarında taş atma dinamiğini dinlerken, her hikâye kendine özel dinamikler içerirken aynı zamanda arka planda devam eden halihazırda pek çözümlenmemiş bir post-bellek anlatısı içeriyordu. Dolayısıyla bu fotoğraftaki her renkli sandalye benim için birer katılımcıya ait iken, arka plandaki dumanların yükseldiği yer ise bugün de hissedilen, düşünülen ama çözümlenmemiş geçmişini temsil ediyor.

SSÇ (SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR)'LI KATILIMCILARIN CEZAEVİ SONRASI DENEYİMİ

2006'da TMK'ya 12-18 yaşındaki çocukları kapsayan ve çocukların cezai yükümlülüğünü arttıran ibareler eklenmesiyle yargılanan bireyler, çocuk statüsü gözetilmeden yargılandığı için TMK mağduru çocuklar olarak anılıyor. 2010'da yapılan değişiklikten sonra ise benzer kapsamda yargılanan çocuklar Suça Sürüklenen Çocuklar (SSÇ) olarak tanımlanmıştır.

Projeye katılım sağlayanlardan dört kişi TMK kapsamında, üç kişi ise SSÇ olarak yargılanmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra devam edecek hayatlara, bu deneyimin etkisini anlamlandırmada kişilerin TMK ya da SSÇ kapsamında yargılanması önemli bir dinamik oluyor çünkü iki kategori de zamansal olarak Türkiye'nin farklı politik atmosferlerine eşlik ediyor.

Mahalleden komşuyken sonra da koğuş arkadaşı olan ve SSÇ olarak yargılanan üç katılımcının cezaevinden çıkış tarihleri ile “çözüm sürecinin” bitişi yakın zaman dilimleridir.²¹ Görece politik olarak kaotik bir ortamın içinde yargılanmaları hem katılımcıları hem de ailelerini kamusal alanda zorlayan durumlara sebep olmuştur. Kanuni düzeyde bitmiş olan yargılama, katılımcılar kamusal alanda görünür oldukça komşuları, arkadaşları ya da aniden karşılıklarına çıkan sivil polisler tarafından devam ettirilmiştir. Katılımcı bu durumu şöyle ifade ediyor;

²¹Çözüm süreci, açılım süreci, demokratik açılım veya Kürt açılımı, uzun yıllardır süren Türkiye-PKK çatışmasını çözmeye yönelik olarak Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti tarafından başlatılan sürecin adıdır. Süreç, 16 Temmuz 2014'te Resmi Gazete'de “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun” adıyla yayımlanarak kanunlaştı. 2015 Ceylanpınar saldırısı sonrası sürecin sona erdirilmesi başladı.

“Zaten üçümüzün evi birbirine çok yakın. Çıktıktan sonra babamla komşularla çok tartışmaya başladı. Mahalleye zırlı akrep girince bile bizden biliyorlardı. Ailelerinden korkan arkadaşlar da yanımıza gelmiyordu. Zaten çok geçmeden, üçümüzün ailesi de o mahalleden taşındı.” (E, 25, Van)

Çözüm sürecinin bitmesiyle oluşan kaotik ortamın yarattığı güvenlik kaygısıyla cezaevine girmeden “makbul” olan çocuklar, şimdi ise mevcut düzenlerini etkileyebilme potansiyeline sahip olmalarından ötürü korku öznesi olarak algılanıyordu. Ailelerin ev değişikliği yapması kısa vadede çözüm üretmiş olsa da çocukları başka alanlarda dışlanma, takip gibi reaksiyonlarla karşılaşmıştır. Bir katılımcı bu duruma örnek olarak şunu anlatıyor;

“Okuldan arkadaşım, şu karşı caddede bir telefoncu dükkânı açmıştı. Bir gün onu ziyarete gittim, oturduk falan neyse çıktım sonra öğrendim ki benden sonra bir polis dükkâna gelmiş ve sigara içme cezası vermiş. Bunu gizleyerek de yapmıyorlardı, ismimi arkadaşıma söyleyip onu da uyarıyordu.” (G, 26, Van)

Katılımcıların maruz bırakıldığı sürekli göz hapsi bununla da kalmamıştır. Kişisel güvenlikleri için sokakta sürekli grup olarak gezdiklerini söyleyen katılımcılar, zaman zaman aniden kollarına giren sivil polislerin onlara çeşitli uyarılarda ve öğütlerde bulunduğunu ifade ettiler. Yaşadıkları şehirlerdeki kamusal alanda maruz kaldıkları ısrarlı tacizler, üç katılımcıyı İstanbul’a inşaat işçisi olarak çalışmaya gitmeye mecbur bırakmıştır. Bu gidişin tek sebebi yaşama devam edebilmek değil, aynı zamanda eğitimlerini tamamlayamadıkları için bir iş edinme amacıdır. Katılımcıların İstanbul’da bulunmaları aileleri için daha güvenli bir ortam sağladığı için, üç katılımcı belli bir süre İstanbul’da kalmıştır.

2016’da Van belediyesine atanan kayyumdan sonra işten çıkarılan işçilerden biri, bu üç katılımcıdan birinin babasıdır. İşten çıkarılan babasından ötürü, ailesinin yanına dönen katılımcıya da iki arkadaşı eşlik etmiştir. Bu dönüşün nedeni, katılımcının kendisinden ötürü babasının işten çıkma-

rıldığıını düşünmesidir. Nitekim, daha sonra bu işçilerin bir kısmı işe alınmışken, katılımcının babasının işe alınmaması bu fikri destekler nitelikte olmuştur.

Van'da yaşamaya devam eden katılımcılar, bulmayı ummadıkları dışlanma ve damgalanmaya döndükten sonra da maruz kalmışlardır: “Tecavüzden yargılanmış adamı alıyorlar ama ben sanki yüz kızartıcı suç işlemişim diye inşaat işçisi bile olamıyorum. Bizden adli sicil kaydı istediler.” (G, 26, Van) Katılımcılar için dünün dün de kalmaması da gelecek inşasının önünde engelleyici bir faktör olarak yer almıştır. Ne geçmişten kurtuluş ne de geleceğe bakmak kolay değildir.

TMK'LI KATILIMCILARIN CEZAEVİ SONRASI DENEYİMİ VE SSÇ'Lİ KATILIMCILARLA KARŞILAŞTIRMA

TMK kapsamında yargılanan dört katılımcı 2010'da yapılan kanun değişikliğiyle tahliye olan kişilerdir. 2006'da yapılan kanun değişikliğini takip eden süreçte, çok sayıda çocuğun tutuklanması ve TMK kapsamında yargılanması, çocukların hem Türkiye'de hem de uluslararası düzeyde güncelliğini korunmasını sağlamıştır. Yasada yapılan iyileştirmeye tahliye edilen bu dört katılımcı (TMK'lı çocuklar), SSÇ'li olarak yargılanan üç katılımcının deneyimlediği düzeyde damgalanmaya maruz kalmamıştır. Yasadaki düzenlemeyle tahliye edilmenin kamuoyu üzerinde olumlu bir etkisi olması bu damgalamayı hafifletirken, tahliye edilen sürece kadar çocuklar “mağduriyetleriyle” çok sık gündemde oldukları için de görece TMK mağduru çocuklar daha yumuşak bir kamusal alanda bulunmuşlardır. Buna ek olarak, politik atmosferin de yumuşak olduğu bu dönemde kişiler geleceklere kaldıkları yerden devam ederken diğer üç katılımcıya göre daha az engelle karşılaşmıştır.

“Okuyamadım, eğitimim yarıda kaldı ama sonra devam da etmek istemedim çünkü devlete olan güvenim azaldı. O yılları daha farklı geçirebilirdim ama böyle oldu. Çocukken cezaevine girdikten sonra, siyasetimi içimde yaşamaya başladım. Mesela bir milletvekilini dinlemeye bile gitmiyorum. Bedelini çocukluğumdan 1,5 yıl ile verince, bu sefer diyorum gitmeyim bi şey olur sonra çocuklarım var.” (C, 30, Diyarbakır)

“Tahliye edildikten sonra ailem bir daha siyasete karışmayayım diye evlenmemi istedi ben de zaten içerdeyken onları çok yıprattığım için hayır diyemedim ama evlenmek istemiyordum çünkü 17 yaşındaydım. Sonra zaten baba da oldum, çocukluk nedir bilmiyorum. Çocuğumla düzgün iletişim kuramayınca da hep o zamanları, çocukluğumu hatırlıyorum. İçimde korku var mı dersiniz tabi var, hâlâ şehirlerarası yolculuklarındaki polis arama noktalarında, bir şey çıkar mı diye korkuyorum. Kimlikler dağıtılınca benimki verilmeyecek diye hâlâ korkarım. (B, 31, Van)

Bu açıdan baktığımızda, SSC’li katılımcılar için taş atma eylemselliği gelecek inşasında engel olarak kalırken, görüştüğüm dört TMK “mağduru” katılımcı için ise engelden daha çok çocukluklarını kesintiye uğratan ve kötü anılar olarak hatırlanıyor. SSC’li katılımcıların yaşlarının TMK’li katılımcılardan 5-6 yaş daha küçük olduğunu da göz önünde bulundurursak, ikinci grubun yaşadıkları kötü deneyimlerden biraz daha sıyrılabilmesinde ve süreci yönetebilmesinde bu yaş farkını da gözetmek gerekir.

SONUÇ

Fotoğraf: Hüsamettin Bahçe

Sur'da kol kola yürüyen iki arkadaş... Bende uyandırdığı dayanışma hissinden dolayı bu bölümde kullanmak istedim. Fotoğraftaki iki arkadaşın buluşmasına karşılık, benim görüşmecilerle olan geç kalmış buluşmalarım...

Geç Kalan Buluşmalardan: “Taş Atan Çocuklar” projesi, 2006 yılında TMK’da yapılan kanun değişikliği kapsamında yargılanan ve TMK “mağduru” olarak medyada yer alan dört katılımcı ve 2010 yılında aynı yasadaki düzenleme sonrası yargılanan üç katılımcıyla gerçekleştirildi. Projenin üç ana başlığı ve alt başlıkları görüşmecilerle yapılan mülakat notlarına dair bir harita olarak algılanabilir. Çalışma en genel ifadeyle, bireylerin cezaevi öncesi politik özne düzeyindeki çocukluklarını anlamlandırmakla başlayıp, ardından katılımcıların çocuk olarak cezaevinde bulunmaya dair deneyimlerine değinmekte ve son bölümde ise katılımcıların cezaevi sonrasında kamusal alandaki performatifliğini ele almaktadır. 2006 yılındaki TMK değişikliğiyle yargılanan ve TMK mağduru olarak lanse edilen çocuklar, o zaman dilimlerinde Türkiye’de ve uluslararası düzeyde dikkat toplamıştır ve mağduriyetleri ile hak ihlalleri siyasi parti ya da STK aracılığıyla gündemde tutulmuştur. Fakat 2010 yılında kanunda gidilen düzenlemeyle soruşturma ve yargılama bakımından terör suçlusu statüsünden çıkarılan çocuklar gündemdeki yerini yavaşça kaybetmiştir. Bunun en iyi örneği ise 2012 yılında Pozantı Cezaevi’nde yaşananların da bu zamana denk gelmesidir. Seslerini giderek daha az duyduğumuz, Pozantı davasında da suç duyurusunda bulunan çocuklar müebbet cezayla yargılanırken, söz konusu cezaevi idaresine ise takipsizlik kararı verilmiştir.²²

Bu konuya dair sayısız gazete haberi, makale ya da rapor bulabiliriz ama bunlar bize sadece neler yaşandığını dair bilgi verir. Fakat, bu çalışmada amaç, çalışmaya konu olan bireylerin (biyolojik-bilişsel düzey olarak artık birer “çocuk” değil yaşları 26-35 arasında değişen ve farklı sosyal statülerde bulunan kişiler) bugünkü sosyal statülerine dayanarak geçmiş tecrübelerini nasıl anlamlandırdıklarını ve nasıl hatırladıklarını ele alarak farklı bir noktaya değinmektir. Aynı zamanda görüşmecilerin deneyimlerini açıklamasıyla görünürlük kazanmalarını amaçlamaktadır. Umuyorum ki *Hafıza ve Gençlik* projesine dahil olarak yazdığım çalışma bu amaca ulaşır. Çalışmaya isim veren, geç kalınmışlık

²²<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pozanti-tecavuzculerine-takipsizlik-magdur-cocuklara-muebbet-219773>

duygusunun yarattığı mahcubiyeti ise yazım sürecinin tamamlanmasıyla daha az hissediyorum. Umuyorum ki bu proje, o zamanları yaşayan artık büyümüş yetişkinler-eski çocuklar için de kendini ifade etme alanı yaratır ve okuyucu olarak sizleri de geç kaldığınız buluşmalar üzerine düşünmeye iter.

KAYNAKÇA

Kitap

Leyla Neyzi ve Haydar Darıcı. 2013. Özgürüm Ama Mecburiyet Var: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor. İletişim Yayınları.

Makaleler

Dâra Elhüseyni. 2009. Cezaevi: Değişen ve Görünmeyen Yüzler. Toplum ve Kuram 2: 9-15.

Haydar Darıcı. 2009. Şiddet ve Özgürlük: Kentlerdeki Kürt Çocuklarının ve Gençlerinin Siyaseti. Sabancı Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Tezi.

Leyla Neyzi ve Haydar Darıcı. 2015. Generation in debt: Family, politics and youth subjectivities in Diyarbakır. New Perspectives on Turkey, Volume 52: 55-75.

Raporlar

28 Mart 2006 Diyarbakır Olaylarına İlişkin İnceleme Raporu, 2006, İnsan Hakları Derneği. <http://www.ihd.org.tr/28-mart-2006-darbakir-olaylarina-k-celeme-raporu/>
Protestoyu Terör Suçu Saymak, 2010, Human Rights Watch.

<http://www.hrw.org/reports/turkey1110tuwebwcover.pdf>

Haber linkleri

“Çocuk da olsa ‘gereği’ yapılacak!” Evrensel Gazatesi, 31 Mart 2006,

<http://www.evrensel.net/haber/169942/cocuk-da-olsa-geregi-yapilacak>

“Medya Çocuk Haklarında “Taş”ın Altında Kalıyor” Bianet, 16 Ağustos 2010,

<https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/124176-medya-cocuk-haklarinda-tas-in-altinda-kaliyor>

“Polis kendisine taş atan çocuklara top dağıttı” Hürriyet Gazetesi, 19 Şubat 2010,
[http://www.hurriyet.com.tr/gundem/
polis-kendisine-tas-atan-cocuklara-top-dagitti-13842054](http://www.hurriyet.com.tr/gundem/polis-kendisine-tas-atan-cocuklara-top-dagitti-13842054)

“Taş atan çocukların aileleri de rehabilite edilecek” Haber Türk, 31 Temmuz 2010,
<http://www.haberturk.com/gundem/haber/537767-tas-atan-cocuklarin-aileleri-de-rehabilite-edilecek>

“Taş atan değil, polise sarılan çocuklar yetiştireceğim” Anadolu Ajansı, 28 Eylül 2018,
<http://www.aa.com.tr/tr/yasam/tas-atan-degil-polise-sarilan-cocuklar-yetistirecegim/1267220>

“12 Ayda 95 Çocuk, Son Dört Ayda 116 Çocuk Tutuklandı” Bianet, 20 Mayıs 2011,
<https://bianet.org/haber/12-ayda-95-cocuk-son-dort-ayda-116-cocuk-tutuklandi-130144>

“Pozantı Cezaevi’nde yatan çocuklar ‘tecavüz edenler’in isimlerini verdi” T24, 27 Şubat 2012,
<https://t24.com.tr/haber/pozanti-cezaevinde-yatan-cocuklar-tecavuz-eden-isimleri-verdi,197988>

“Pozantı tecavüzcülerine takipsizlik, mağdur çocuklara müebbet” Cumhuriyet Gazetesi, 23 Şubat 2015,
<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pozanti-tecavuzculerine-takipsizlik-magdur-cocuklara-muebbet>

“Pozantı Müdürleri Ödüllendirildi” Bianet, 29 Şubat 2012,
<https://bianet.org/haber/pozanti-mudurleri-odullendirildi-136571>

“600 Lira Maaşla Sincan’a Gidilir mi?” Bianet, 5 Mart 2012,
<https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/136684-600-lira-maasla-sincan-a-gidilir-mi>

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ
Ömer Avni Mahallesi İnönü Caddesi
Akar Palat No: 14 Kat: 1
Beyoğlu 34427 İstanbul / Türkiye
0212 243 32 27
info@hafiza-merkezi.org
www.hakikatadalethafiza.org

Geç Kalan Buluşmalardan: Taş Atan Çocuklar
Ocak 2024

Yazar: Zilan Turgut
Yayıma hazırlayan: Meltem Oral
Kapak ve kitap tasarımı: Deniz Irsıdar Uludağ

Bu e-kitap, Hafıza Merkezi'nin 01.06.2022 – 31.12.2023 tarihleri arasında yürüttüğü Hafıza ve Gençlik programı kapsamında hazırlanmıştır ve içeriğinden yalnızca yazarı sorumludur.

Yazar, katkılarından dolayı Hafıza ve Barış Çalışmaları Ekibi ve Seda Altuğ'a teşekkür eder.

HAKİKAT ADALET HAFIZA ÇALIŞMALARI DERNEĞİ YAYINLARI
© Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, Ocak 2024

Bedel ödemek
İskalanın çocukluk
Özel yetkili mahkemeler
Tamamlanmayan eğitim
Cezaevi
Yoksulluk
Bir "taştan" daha fazlası
Anaplis
Çocuk da olsa gerekeni yapanlar
2006 ve 2010 TMK değişiklikleri
Metropollere göç
Dünü bugünde yaşamak
"Rehabilitate" edilen "taş atan çocuklar"
Hangi çocukluk bu?
"Taş atan çocuk ailesinden alınacak"
Köy boşaltılmaları
Damgalanma
"Bölücü" çocuklar